

REGELE FERDINAND ȘI PROBLEMA REFORMELOR ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Ion Agrigoroaiei

Imediat după declanșarea conflagrației mondiale, obiectivul unificării naționale a absorbit, în cel mai înalt grad, viața politică, activitatea diplomatic constituind principala preocupare a conducerii statului și a opiniei publice. Problema reformei agrare și a celei electorale fusese dezbătută în anumiți termeni după răscoala din 1907, ajungându-se la propunerile din 1913 ale Partidului Național Liberal: exproprierea parțială a moșiilor de peste 1000 ha în vederea împroprietărimii țărănimii și înlocuirea celor trei colegii cu un colegiu unic, în care să voteze bărbații știutori de carte. Prin raportul lui C. Stere, susținător fervent al reformelor, chestiunea a fost adusă în dezbaterile parlamentului în anul 1914, dar izbucnirea războiului a amânat adoptarea vreunei hotărâri.

Intrarea României în acțiune, campania din 1916 și retragerea în Moldova, refacerea și rezistența în fața inamicului și, în general, noua fază a luptei de eliberare națională au determinat reluarea discuțiilor și înscrierea exproprierii și a votului universal în Constituție, în alți termeni decât cei din 1913-1914. Împreună cu o parte din ce în ce mai mare a cercurilor politice, Regele s-a pronunțat deschis pentru adoptarea acestor reforme. În *Mesajul Tronului* prezentat la deschiderea sesiunii corpurilor legiuitoare, rostit în sala Teatrului Național din Iași la 9 decembrie 1916, se preciza:

„Vitejia lui (a țăranului care lupta pe front – n. ns., I. A.) îi dă drepturi și mai mari asupra pământului pe care îl apără și ne impune, mai mult decât oricând, datoria ca, la sfârșitul războiului, să înfăptuim reformele agrară și electorală, pe temeiul cărora această adunare a fost aleasă”¹.

Primăvara anului 1917 a marcat intensificarea eforturilor de refacere a armatei și de revigorare sufletească, în așteptarea încheștării decisive pentru soarta statului român și a idealului național. Cercuri largi ale opiniei publice, intelectuali și oameni politici de prestigiu, mai multe ziare se pronunțau pentru adoptarea reformelor, cu precizarea unor diferențe de păreri în ce privește măsura lor.

La 22 martie 1917, regele Ferdinand a mers pe front unde a rostit o scurtă cuvântare, adresată ostașilor Armatei a II-a:

„Vouă, fiilor de țărani, care ați apărât cu brațul vostru pământul unde v-ați născut, unde ați crescut, vă spun eu, regele vostru, că pe lângă răsplata cea mare a izbânzii, care vă asigură fiecăruia recunoștințele neamului nostru întreg, ați câștigat totodată dreptul de a stăpâni într-o măsură mai largă pământul pe care v-ați luptat.

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, **Fond Parlament**, dosar 1804/1916, f. 4.

Vi se va da pământ. Eu, regele vostru, voi fi întâiul în a da pilda; vi se va da și o largă participare la treburile statului”². Cuvintele regelui au avut un puternic ecou în rândurile țărănimii (care alcătua 90% din armata țării), a românilor de pretutindeni³. După o lună aceste promisiuni au fost reînnoite printr-o proclamație publicată în ziarul „România” (23 aprilie 1917); generalul Al. Averescu s-a adresat în același sens ostașilor.

La începutul lunii mai, prin *Declarația* sa din Cameră, președintele Consiliului de Miniștri, Ion I. C. Brătianu, aprecia că realizarea reformelor a fost amânată de declanșarea războiului, dar apoi, înfățișându-se poporului român posibilitatea realizării deplinei unități naționale, „câmpul și soluționarea reformelor trebuiau neapărat lărgite”. El apela la deputați să voteze cele două principii, urmând ca rezolvarea lor amănuțită să se facă pe parcurs⁴.

În mai-iunie 1917 s-au desfășurat dezbaterile din Parlamentul de la Iași pe marginea proiectului de lege al guvernului pentru modificarea articolelor 19, 57 și 67 din Constituție, prevezându-se exproprierea pentru cauză de utilitate națională în întregime a unor terenuri și a 2 milioane ha din marile proprietăți, în total 2 326 000 ha (de peste două ori mai mult decât se preconizase în ajunul războiului). Se prevedea, de asemenea, compunerea Adunării Deputaților din deputați aleși prin vot universal; în ce privește Senatul, se menționa doar că se compune din senatori aleși și senatori de drept. Câte o lege specială urma să concretizeze aceste principii înscrise în Constituție. După discuții în care s-a subliniat – așa cum a făcut-o N. Iorga – că modificarea Constituției, „ce facem astăzi, e numai fapta iubitoare de a strânge brâul ostașului român, de a-l îmbărbăta cu aceste reforme, până ce biruitor, el va veni însuși să ne judece pe noi, iar pe dânsul să se înalțe”⁵, s-a trecut la votarea proiectului de lege. Cu unele modificări neesențiale față de forma inițială, acesta a fost votat de o majoritate zdrobitoare, la 14 iunie și, respectiv, 20 iunie: în Adunarea Deputaților, 13 voturi pentru, o abținere și 14 împotrivă; la Senat, 79 voturi pentru și 5 împotrivă⁶. După adoptarea de către Parlament, Regele a semnat, la 9 iulie 1917, legea de modificare a Constituției, lege care a apărut în „Monitorul Oficial” la 20 iulie 1917.

² Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol. II, **Ferdinand I**, București, 2001, p. 37.

³ În acest răstimp (când conducerile partidelor politice au reluat discuțiile referitoare la problema reformelor – n. ns., I. A.), a intervenit – va nota I. G. Duca – un eveniment pe care nu îl prevedeam și care a contribuit mult să precipite lucrurile. Într-adevăr, la 21 martie Regele a plecat pe front, la Armata a doua, de sub comanda lui Averescu, și la Răcăciuni fiind în ziua de 22 martie 1917, sub un nuc pe o luncă dintre șoseaua națională și dealul Siretului, a rostit în fața trupelor adunate acolo un discurs senzațional” (I. G. Duca, **Amintiri politice**, vol. II, München, 1981, p. 164).

⁴ Dezbaterile parlamentare. Adunarea Deputaților (D.A.D.), ședința din 6 mai 1917, în *Monitorul Oficial*, nr. 13 din 27 mai 1917.

⁵ D.A.D., ședința din 9 iunie, în M. O., nr. 54 din 3 aprilie 1918, p. 594.

⁶ Vezi pe larg, Ion Agrigoroaiei, **România interbelică**, vol. I, Iași, 2001, p. 77 și urm.

Consemnând în ziarul „România” (subintitulat „Organ al apărării Naționale”) faptul că „schimbarea de Constituție devine azi un fapt împlinit ale cărui consecințe firești la timpul său vor lua forme concrete”, Octavian Goga considera că „opera de analiză a prezentului cade în sarcina istoricului de mâine. El va trebui să cumpănească și cu pragmatismul lui să despică cauzele și efectele stărilor în care s-a produs actuala înnoire constituțională. El va fixa curentul de idei al vremii, impulsurile lăuntrice și externe, *rolul preponderent al dinastiei înfrățite cu interesele superioare ale neamului* (s. n.s., I. A.), precum și mobilul care a determinat judecata oamenilor politici din țară”. Legea publicată în „Monitorul Oficial” să fie adusă la cunoștința satelor și a armatei de pe front; „prin această împărtășire, bunul simț al țaranilor noștri va avea un prilej de reflexiune și întărire. Ei vor înțelege că un vânt nou bate în Țara Românească și un drum proaspăt se deschide peste liniile sfărâmate ale tranșeelor nemțești”⁷. Într-adevăr, ostașul român, mai bine înzestrat și pregătit decât în 1916, încurajat prin înscrierea în Constituție a reformelor agrară și electorală, a opus o rezistență dărză inamicului în luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz, apărând cu mari jertfe nucleul teritorial al statului român.

Chiar dacă prin modificarea Constituției au fost introduse numai principiile respective, acest act a avut o importanță deosebită în cadrul acțiunii de elaborare a reformelor, oferind cadrul juridic necesar trecerii, după terminarea războiului, la întocmirea, adoptarea și aplicarea lor. Până atunci, Constituția modificată a reprezentat un obstacol greu de trecut pentru cei care mai încercau, fie și în forme implicite, revenirea la vechea stare de lucruri. Regele Ferdinand s-a opus acestor tendințe, respectându-și cuvântul dat în martie 1917, atunci când declarase: „Eu, Regele vostru, voi fi întâiul în a da pilda”. Prilejul s-a ivit în condițiile formării guvernului Al. Marghiloman (5/18 martie 1918) și ale trecerii la unirea Basarabiei cu România.

Menirea noului guvern era de a continua tratativele și a încheia pacea cu Puterile Centrale, la discreția cărora se afla în acel moment țara⁸. Cu grele sacrificii teritoriale, economice, militare, calea diplomatică a asigurat menținerea statului român; în același timp, guvernul Al. Marghiloman a urmărit cu atenție evenimentele din Basarabia și a venit în întâmpinarea lor, contribuind la apropierea unirii. Numai că, formarea guvernului Marghiloman a ridicat unele semne de întrebare printre basarabeni, fiind cunoscută poziția Partidului Conservator în problema reformelor, concretizată – și după modificarea Constituției – printr-o încercare de limitare a acesteia. Imediat după numirea ca prim-ministru, Al. Marghiloman și-a precizat poziția de neamestec, de esență conservatoare, în chestiunea reformei agrare din Basarabia⁹, care – adăugăm noi – se afla deja „pe

⁷ Octavian Goga, **Drepturi și pământ**, în *România*, 22 iulie 1917.

⁸ Ion Bulei, **Conservatori și conservatism în România**, București, 2000, p. 504.

⁹ Cu Prezan și generalul Hârjeu, nota Marghiloman la 7/20 martie, ne ocupăm de Basarabia.

ordinea de zi” a Sfatului Țării.

În acest context, o semnificație deosebită a avut poziția adoptată de Regele Ferdinand, care s-a pronunțat constant pentru înfăptuirea reformelor democratice. La 17/30 martie 1918, Regele a adresat administratului Domeniilor Coroanei o *Scrisoare*, publicată câteva zile mai târziu în organul de presă al Partidului Național Liberal, ziarul „Mișcarea”¹⁰. Se constată că „împrejurări vrăjmașe au împiedicat până acum Parlamentul să desăvârșească opera reformelor constituționale”. În condițiile preliminarilor de la Bufta, a demobilizării unei părți însemnate a armatei, „astăzi, când vitejii noștri ostași, care cu atâtea jertfe și atâtea sânge au apărut pământul strămoșesc, se întorc la căminele lor, voiesc ca pe Domeniile Coroanei, ca și pe proprietățile Mele, ei să se bucure fără întârziere de foloasele pe care le asigură principiile menționate de Mine în Constituție (la 20 iulie 1917 – n. ns., I. A.)”. Până ce noi legi vor permite împrumutarea lor – preciza Regele – „doresc ca pe aceste Domenii ei să fie deja, sub formă de obște sau de arendă, puși de îndată în folosința pământurilor ce li se vor cuveni”. În primul rând, se vor avea în vedere luptătorii care se întorc la casele lor și „familiile celor care și-au istovit viața în serviciul Patriei”. Administratorul Domeniilor Coroanei era însărcinat să alcătuiască un proiect de organizare a obștilor, pentru ca „funcționarea lor să poată începe imediat ce situația generală o va face cu putință”.

Scrisoarea era publicată la împlinirea unui an de când Regele Ferdinand promisese ostașilor la Răcăciuni pământ și o mai largă participare la viața politică. Referindu-se la aceasta, „Mișcarea” consemna: „Suveranul a făcut legământul de conștiință în fața țărănimii, care sângera din greu pentru idealul unității naționale. Reformele au fost votate [...]. Până la înfăptuirea lor, Suveranul dă o nouă pildă de solicitudine și dragoste de țărănimie”. Prin aceasta Suveranul se situează în fruntea luptei pentru realizarea idealului sfânt al neamului și „în fruntea celei mai mari opere de dreptate și solidaritate ce s-a înfăptuit pentru fericirea celei mai numeroase, mai harnice și mai viteje clase a poporului român”¹¹. Cu câteva zile de unirea Basarabiei cu România, gestul Regelui a avut un ecou deosebit în rândul țărănimii dintre Prut și Nistru, oferind o anumită garanție continuării reformei agrare începută

Sfatul Țării, după ce deposedase pe proprietari, s-a întors la sentimente mai puțin spoliatoare și a fixat reguli de lucru, care nu lasă însă marilor proprietari mijloace să-și cultive moșiile. În ajun, proprietarii primiți de Rege și de mine; ei propun să se supună legii românești votată la Iași. Decidem că, fără să ne amestecăm în reglarea certurilor asupra proprietății, se vor da trupe și cai marilor proprietari pentru ca pământurile să nu rămână necultivate” (Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. III, București, 1995, p. 112).

¹⁰ **Scrisoarea M. S. Regelui către d. Administrator al Domeniilor Coroanei**, în *Mișcarea*, 22 martie 1918.

¹¹ **Suveranul și țărănimia**, în *Mișcarea*, 23 martie 1918. În lunile următoare, consemna același ziar, mai mulți proprietari, “urmând pilda bunului nostru rege și până la înfăptuirea reformei agrare”, ofereau unele moșii în arendă țăranilor, ca o măsură tranzitorie spre expropriere și nu una care să înlocuiască această operație (**Pentru țărănimie**, în *Mișcarea*, 28 iunie 1918 și **Arendarea moșiilor la obști**, în *Mișcarea*, 12 iulie 1918).

de Sfatul Țării.

După cum se știe, la 27 martie/9 aprilie 1918 a avut loc ședința Sfatului Țării care a adoptat, cu majoritate de voturi hotărârea: Republica Moldovenească, „în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria [...], de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa, România”. Hotărârea a fost primită cu satisfacție de românii de pretutindeni, conștienți fiind că, în vremuri grele, se realiza un pas important în înfăptuirea României întregite. Iașul, capitala de atunci a statului român, „își uita pentru o clipă durerea și îmbrăca haina de sărbătoare. Membrii guvernului fostei Republici Molodvenești veneau spre a aduce la cunoștința publică a țării și a Regelui unirea Basarabiei cu România”¹². În cadrul manifestațiilor din 30 martie/12 aprilie 1918, Regele a oferit un dejun oficial delegației basarabene (Ion Inculeț, Pan. Halippa, C. Stere, D. Ciuguncanu ș.a.), la reședința sa din str. Lăpușneanu. În cuvântul rostit cu acest prilej, Regele Ferdinand insista asupra semnificației momentului în contextul de atunci:

„V-ați alipit în timpuri grele pentru Țara- Mamă, ca un copil tânăr, însă cu inima adevărat românească

Salutăm în voi o parte frumoasă a unui vis care niciodată nu se va șterge. De aceea ridic paharul meu în sănătatea fraților noștri, îmbrățișați de Mine cu aceeași căldură a dragostei părintești.

Trăiască copilul mic, dar poate cel mai voinic al României- Mame!”

Președintele Sfatului Țării, Ion Inculeț, a răspuns, subliniind marea bucurie pentru înfăptuirea unirii și necesitatea de a satisface cerințele țărănimii basarabene, impresionată de *Scrisoarea Regelui* din 17 martie (publicată la 22 martie, st. v.):

„Sunt foarte fericit că eu, în calitate de reprezentant al poporului român de peste Prut, am căderea să aduc M.V. vestea unirii poporului basarabean cu Țara noastră Mamă.

A fost un gând vechi al nostru pe care astăzi, prin noi, îl vedem cu mare bucurie realizat, rămânând acum, după înfăptuirea unirii, să luptăm pentru realizarea dorințelor poporului nostru și îndeosebi a țărănimii noastre.

În această privință, M.V. a binevoit a ne da cea mai frumoasă pildă. Gestul M.V. a avut un ecou mare în țărâtimea basarabeană, care aclamând pe M.V. îl numește <<Crestianski Corol>> (Regele Țăranilor). Trăiască M.S. Regele, M.S. Regina, cu întreaga dinastie”¹³.

¹² Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, vol. II, p. 394.

¹³ Ion Agrigoroaiei, *Opinie publică și stare de spirit în vremea războiului de întregire și a Marii Uniri*, Iași, 2004, p. 168-169. “De bună seamă însă – scrie I. G. Duca – că în vremurile întunecate pe care ne era dat să le trăim atunci la Iași, ziua în care Inculeț și Ciuhureanu au venit cu actul unirii a fost o zi de nădejde și înălțare și că *Te Deum*-ul de la Mitropolie în care am sărbătorit acest mare act istoric va rămâne pururea întipărit în amintirea acelor ce au avut fericirea să ia parte la el. Interesant a fost și banchetul de la Palat, unde Inculeț, închinând paharul pentru Rege, l-a botezat Regele Țăranilor și unde Stere a fost decorat cu ordinul Coroana României în gradul de Mare Ofițer” (I. G. Duca, *op.cit.*, vol. III, p. 88).

În urma dizolvării Parlamentului ales în 1914, a fost convocat corpul electoral în cadrul alegerilor din mai 1918, desfășurate pe sistemul votului cenzitar. În condiții de care nu ne ocupăm aici, Partidul Conservator a obținut o majoritate covârșitoare. Prin neparticiparea la alegeri a Partidului Național Liberal și a Partidului Conservator- Democrat, prin alegeri desfășurate sub ocupație, s-a contestat chiar atunci caracterul reprezentativ al acestui Parlament. În *Mesajul* prezentat de suveran la deschiderea primei sesiuni parlamentare, în sala Teatrului Național din Iași la 4/17 iunie 1918, se insista asupra faptului că România a fost nevoită să semneze tratatul de pace cu Puterile Centrale, făcând sacrificii dureroase, și se exprima satisfacția pentru “reîntoarcerea pământului moldovenesc la țara Mamă”. După prezentarea unor probleme ce trebuiau să stea în atenția sesiunii parlamentare, *Mesajul regal* insista, în încheiere, asupra înfăptuirii efective și în cel mai scurt timp a reformei agrare și a “chemării adevărate a păturilor adânci ale Țării la viața politică” (trimitere la votul universal). Reprezentanții basarabenilor din parlament și din guvern s-au manifestat deschis, considerând că numai pe temeiuri largi democratice se putea consolida unirea¹⁴. Încercările de a reveni asupra reformelor înscrise în Constituție, măsurile guvernului referitoare la arenda obligatorie și la vânzarea voluntară a unei părți din pământul mării proprietăți au stârnit reacția liberalilor, a altor oameni politici, a unor ziare.

La 24 octombrie/6 noiembrie 1918, guvernul Al. Marghiloman a fost silit să demisioneze, contextul extern și intern devenindu-i cu totul nefavorabil. La scurt timp, prin două decrete, a fost declarată nulă și neavenită întreaga legislație adoptată în lunile de guvernare. S-a format guvernul condus de generalul C. Coandă, iar Regele Ferdinand a dat o *Proclamație* în care anunța reluarea imediată a reformelor constituționale, “care asigură tuturor cetățenilor votul obștesc și țăranilor proprietatea a 2 milioane hectare din proprietatea mare particulară, precum și moșiile Domeniilor Coroanei, Statului și Așezămintelor de binefacere [...]”. Guvernul Meu va lua fără întârziere măsurile cuvenite pentru ca aceste reforme să dobândească ființă. *În vechiul Regat ca și în Basarabia voim ca cuvântul dat să se îndeplinească*. *Proclamația* îndemna la unitate, concordie și ordine, pentru a se asigura României putere și propășire¹⁵. Presa, și în special ziarul “Mișcarea”, a subliniat semnificația gestului, cuvântul Suveranului aducând liniștea în sufletele țărănimii, încrederea în conducătorii țării. *Proclamația* regelui lămurește misiunea noului guvern: realizarea reformelor constituționale făgăduite în 1917¹⁶.

Obiectivul principal al guvernului gen. Coandă a fost mobilizarea armatei și

¹⁴ Ion Bulei, **op.cit.**, p. 438-439; Deschiderea Parlamentului, în *Mișcarea*, 6 iunie 1918; I. Agrigoroaiei, **Unirea Basarabiei cu România și presa vremii. Un studiu de caz: ziarul “Mișcarea” (1918)**, Iași, 1999, p. 91-94.

¹⁵ **Proclamația M. S. Regelui**, în *Mișcarea*, 26 și 29 octombrie. Dată la Iași, la 24 octombrie, **Proclamația** era semnată și de membrii guvernului.

¹⁶ I. Agrigoroaiei, **Unirea Basarabiei cu România ...**, p. 99-100.

reintrarea în acțiune a statului român alături de Aliați. În același timp, guvernul a trecut la adoptarea primelor măsuri în vederea elaborării reformelor promise. Astfel, la 14 noiembrie a fost dat la Iași decretul-lege referitor la alegerile parlamentare, prevăzându-se votul obștesc, obligatoriu, egal, direct și secret¹⁷. Opera va fi continuată de către organele puterii legislative și executive, avându-se în vedere elaborarea și aplicarea reformelor menite să schimbe repartitia proprietății arabile și să lărgască drepturile și libertățile democratice. Măsura acestor reforme a fost determinată de înțelegerea adoptării lor în noul context național, de raportul de forțe politice din primii ani postbelici, de implicarea unor personalități în procesul de susținere și elaborare etc. Regele Ferdinand a avut o contribuție de seamă, prin permanenta atitudine de chezaș al acestor reforme.

Înainte de plecarea suveranilor din Iași, ziarul “Mișcarea” a publicat un articol în care era reluată în titlu expresia utilizată de Inculeț la dejunul oficial oferit la 30 martie/12 aprilie: *Regele Țăranilor*. În încheierea articolului se sublinia: “Regele Ferdinand I și-a reînnoit cuvântul prin recente proclamații lansate către țară în preziua mobilizării. Pentru vremurile epocale de acum, cuvântul regal înseamnă un simbol, iar dragostea nemărginită pe care I-o poartă țărănimea M.S. Regelui, pentru glorioasele Sale acte naționale, Îl eternizează în istoria neamului nostru ca pe un rege al țăranimii”¹⁸. Regele tuturor românilor va rămâne în memoria sutelor de mii de țărani împrădiați prin reforma agrară din 1921 și ca un Rege care le-a înțeles năzuințele și a acționat pentru îndeplinirea lor.

Le Roi Ferdinand et la question des reformes durant les années de la Première Guerre mondiale Résumé

Pendant les années de la Première Guerre mondiale, la question des reformes agraire et électorale connut une étape nouvelle. Dans les conditions de la retraite en Moldavie des milieux dirigeants des préparatifs pour la résistance militaire, on assista à la modification de la Constitution ou l'on y fit introduire les principes d'expropriation et ceux du vote universel. Cette modification, accomplie en juin/juillet 1917, fut ouvertement soutenue par le Roi Ferdinand, adaptée de la légifération des reformes, en combattant de la sorte certaines positions de nature conservatrice. C'est pour son attitude après le Roi alla également, au-devant des désirs des paysans de Bessarabie, province unie à la Roumanie en mars/ avril 1918.

¹⁷ **Decret-lege nr. 3402**, în *Monitorul Oficial*, nr. 191, 16 noiembrie 1918.

¹⁸ *Mișcarea*, 16 noiembrie 1918.